

Łukasz Sławomir Fraszka
Uniwersytet Łódzki

„DYPLOMACJA DIASPOR” – ZAANGAŻOWANIE DIASPORY W BUDOWANIE REPUTACJI PAŃSTWA NA ARENIE MIĘDZYNARODOWEJ NA PRZYKŁADZIE TURCJI

Wprowadzenie

Polityka zagraniczna to proces podejmowania przez rząd działań politycznych na arenie międzynarodowej. Działalność ta jest częścią szerszej strategii rządu, który dąży do zaspokojenia określonych potrzeb i realizacji celów (Zięba 2005: 14). Narzędzia, jakimi się posługuje, są w dużej mierze zdeterminowane celami polityki zagranicznej danego państwa. Biorąc pod uwagę złożoność większości problemów współczesnej polityki światowej, trzeba podkreślić, że ich rozwiązywanie wymaga jednoczesnego stosowania różnorodnych narzędzi. Cele polityki zagranicznej danego państwa wpływają na wykorzystywane narzędzia, gdyż „[...] cel jest zawsze pożądanym stanem, do którego dany podmiot dąży, podejmując odpowiednie decyzje i przedsięwzięcia dla jego osiągnięcia” (Żakowski 2014: 10). W rzeczywistości wpływ na to, jakie narzędzia są wykorzystywane, mają nie tylko realizowane cele, ale również posiadane zasoby. Należy zaznaczyć, że choć wykorzystanie siły militarnej jako narzędzia polityki zagranicznej do wpływania na zachowanie słabszych państw czy bezpośrednie zaangażowanie w operacje wewnątrz innych państw powoli zaczyna odgrywać mniejszą rolę, to jednak jest to zjawisko wciąż obecne we współczesnych stosunkach międzynarodowych.

W ciągu ostatnich dwudziestu lat wiele państw zaczęło poszukiwać nowych narzędzi budowania wpływów. W kontekście tych zmian rozpoczęły się badania dotyczące tego, w jaki sposób populacje emigrantów mogą wpływać i wpływają na rozwój państwa pochodzenia, oraz jak najlepiej wykorzystać je do realizacji swoich celów (Boyle, Kitchin, Ancien 2016: 81). W literaturze poświęconej „dyplomacji diaspor” można spotkać się z rozróżnieniem na dwa podtypy, „dyplomację przez diasporę” (*diplomacy by diaspora*), wówczas gdy diaspora stanowi

podmiot partnerski, i „dyplomację poprzez diasporę” (*diplomacy through diaspora*), co sugeruje jej instrumentalne wykorzystanie (Ho, McConnell 2019: 250). Według Magdaleny Lesińskiej (2019: 8) nie ma wątpliwości, że emigranci z diaspory są wyjątkowym typem społeczności. Ma to związek z rozproszeniem geograficznym, które wymusza nawiązanie relacji i działań ponad granicami państw narodowych; diaspora jako niepaństwowy uczestnik stosunków międzynarodowych może posiadać duży wpływ na społeczeństwo państwa przyjmującego, jak i państwa pochodzenia. Z tego względu wykorzystanie diaspory stało się istotnym środkiem promowania *soft power* państwa pochodzenia.

Przez pojęcie *soft power* autor rozumie strategię działalności uczestnika stosunków międzynarodowych, zarówno państwowego i niepaństwowego, która poprzez miękkie wykorzystanie zasobów, w tym także religii, w ramach aktywnej i racjonalnie prowadzonej polityki zagranicznej dąży do osiągnięcia zamierzonych celów poprzez wywieranie wpływu na innych uczestników stosunków międzynarodowych oraz do nawiązania z nimi długotrwałych relacji w wymiarze politycznym, ekonomicznym i społeczno-kulturowym (Fraszka 2021: 96).

Autor artykułu stara się wyjaśnić, w jakim stopniu diaspory stanowią niezależne podmioty, oraz jak relacje między państwem przyjmującym a państwem pochodzenia wpływają na ich aktywność polityczną. W celu zrozumienia tego zjawiska przeanalizowano przyczyny rosnącego wpływu diaspor w budowie reputacji państwa pochodzenia na arenie międzynarodowej. Państwem, które zaczęło koncentrować się na rozwijaniu swoich wpływów poprzez wykorzystanie diaspory, jest Republika Turcji pod rządami Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP). Artykuł dowodzi, że rosnące zainteresowanie rządu tureckiego osobami pochodzącymi z Turcji i mieszkającymi w Europie jest częścią strategii politycznej polegającej na budowaniu i wzmacnianiu „dyplomacji diaspor”, przy jednoczesnym wpływaniu na aktywność i działalność diaspory w państwach przyjmujących.

W poszukiwaniu nowych narzędzi dyplomacji publicznej

Państwo, będąc uczestnikiem stosunków międzynarodowych, stanowi strukturę społeczną, która „[...] zachowując władczą samodzielność i odrębność terytorialną, wchodzi w interakcje międzynarodowe, poddając swoje zachowania regulacji prawa międzynarodowego” (Bógdał-Brzezińska 2017: 196). Rozwój państwa jako uczestnika stosunków międzynarodowych wiąże się z miejscem, jakie ono zajmuje na arenie międzynarodowej „[...] pod względem siły (potencjału), będącego

wypadkową czynników wewnętrznych – szeroko rozumianego środowiska geograficznego, potencjału ludnościowego, potencjału gospodarczego i naukowo-technicznego oraz potencjału militarnego” (Zajac 2013: 18). Wiąże się to z rozwojem wielu instytucji i systemów zarządzania stosunkami społeczno-gospodarczymi.

Z przywoływanymi tu prawidłowościami (rozpad, upadek, powstanie, zjednoczenie, inkorporacja państw) łączą się m.in. takie idee, procesy i zjawiska jak samostanowienie narodów, autonomia terytorialna, federalizm, dewolucja, regionalizm, separatyzm, secesja, tzw. secesja zwrotna (rekurencyjna), irredentyzm, tzw. para-państwa (de facto państwa), rządy na uchodźstwie (Trzciński 2006: 7).

Oczywiście nie można zapomnieć, że „[...] obok państw istnieje ogromna liczba aktorów niepaństwowych, oddziałujących na stosunki międzynarodowe, ich dynamikę, jakość i efekt końcowy” (Trzciński 2006: 15). Jednakże to państwa narodowe należy uznać za najstarszych uczestników stosunków międzynarodowych. Bowiem to one „[...] poprzez członkostwo w organizacjach międzynarodowych wchodzi obecnie w coraz większą i szerszą liczbę powiązań, co w znacznej mierze warunkuje ich działania” (Łoś 2018: 31). Nie da się również pominąć znaczenia ich uwarunkowań geograficznych, m.in. dostęp do morza lub oceanu jest jedną z determinant rozwoju państw. Poza tym nadal to władze centralne posiadają dużo większe możliwości wpływania na rzeczywistość prawną w państwie. Związane jest to z tym, że to władza „[...] posługuje się wszelkimi dostępnymi metodami i technikami wynikającymi z jego ustroju oraz przyzwolenia społecznego, by wypracować najbardziej pożądaną formę swojej egzystencji i rozwoju” (Gryz 2014: 124). Decyzje rządzących oddziałują również na pozycję państw na światowej mapie gospodarczej.

Nie ulega wątpliwości, że zdolność państwa do nawiązywania relacji z innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych stanowi znaczący atrybut istnienia jego międzynarodowej osobowości prawnej. Biorąc pod uwagę, że „[...] w prawie międzynarodowym każde państwo jest jednostką geopolityczną, ale nie każda jednostka geopolityczna jest państwem” (Trybuł 2019: 20), państwo musi posiadać uznaną zdolność do utrzymywania stosunków zewnętrznych. Z tego względu „[...] jako uczestnik stosunków międzynarodowych pozostaje wciąż jednym z najistotniejszych składowych systemu międzynarodowego, choć jego poszczególne elementy zmieniają swe funkcje i znaczenie” (Łoś-Nowak 2012: 15). Zdolność nawiązywania stosunków międzynarodowych decyduje także o tym, czy dane państwa są pełnoprawnymi członkami społeczności międzynarodowej, prowadzącymi własną politykę zagraniczną.

Nowe podejście do formułowania założeń polityki zewnętrznej państwa oraz zmiana charakteru dyplomacji przyczyniły się do zakwestionowania zasięgu ich możliwości i skuteczności w erze globalizacji – którą należy uznać za nowy

paradygmat, postrzegający stosunki międzynarodowe jako zbiór nakładających się systemów politycznych, gospodarczych, wojskowych i komunikacyjnych (Wessels 2012: 326). Umożliwia to zaangażowanie w działania międzynarodowe nowych uczestników stosunków międzynarodowych, w tym uczestników quasi-państwowych i niepaństwowych.

Diaspora jako niepaństwowy uczestnik stosunków międzynarodowych

Diaspora jako podmiot niepaństwowy współdziała z podmiotami państwowymi, przede wszystkim z państwem przyjmującym (państwem, w którym obecnie mieszka) oraz z ojczyzną (państwem pochodzenia), dlatego też „[...] diaspora występuje w relacjach politycznych niejako w podwójnej roli. Nie tylko jako podmiot w relacjach z państwem pochodzenia, ale także jako niezależny podmiot w stosunkach międzynarodowych” (Lesińska 2015: 11). Posiada wyjątkową rolę w stosunkach międzynarodowych, ponieważ znajduje się pomiędzy dwoma krajami, dzieli się dwiema kulturami, ma emocjonalny wkład w dwa narody i zachowuje więzi społeczne w dwóch społeczeństwach.

Diaspora stanowi także cenne narzędzie *soft power* – jako wspólnota jest zbiorem podstawowych wartości, idei, symboli i społecznych zachowań państwa macierzystego w państwie przyjmującym, „[...] utrzymuje pamięć o miejscu pochodzenia, co przekłada się na relacje z państwem wysyłającym” (Mazur 2015: 98). Wykorzystywanie diaspor stało się znaczącym środkiem promowania dyplomacji publicznej.

Ze względu na to, że diaspory stanowią rozproszoną grupę etniczną lub narodową w różnych krajach, „[...] rozwijają się i propagują narodowe mity, za pomocą których tworzą ideę ojczyzny, dzięki czemu postrzegają siebie jako jednorodną całość zjednoczoną tym wyobrażeniem” (Lesińska 2019: 35). Różnice te coraz częściej zanikają, ponieważ „[...] wiarygodność państwa, jego gróźb i obietnic staje się czynnikiem decydującym o zdolności wywarcia wpływu na zachowanie innych państw” (Wojciuk 2010: 108). Działalność uczestnika stosunków międzynarodowych wynika z wyznawanych przez niego wartości, religii oraz z kultury, w której żyje. To z nich czerpie siłę do walki o wpływy, możliwości kształtowania wydarzeń na arenie międzynarodowej i posiadania na niej decydującego głosu.

W związku z tym obok położenia geograficznego, siły militarnej, gospodarczej oraz potencjału demograficznego do wyznaczników potęgi państwa należy zaliczyć również kulturę, tradycję, dziedzictwo historyczne oraz religię.

Grupy diasporyczne bardzo często kultywują swoją tradycję. W domach imigrantów nadal rozmawia się w języku ojczystym, obchodzi święta zgodnie z rodzimą tradycją. W prywatnej sferze życia przesiedleńcy zdają się egzystować tak, jakby byli w swoim kraju. Wewnętrzne prawa społeczności, dotyczące obrządków religijnych, zawierania mieszanych małżeństw, traktowania kobiet, sposobu wychowania dzieci są w dalszym ciągu aktualne (Rozbicka 2017: 92).

Jako zmobilizowana grupa o silnym poczuciu tożsamości diaspora ma predyspozycje do tego, aby odgrywać znaczącą rolę w polityce wewnętrznej oraz międzynarodowej. Jeśli chodzi o politykę wewnętrzną, może wpływać zarówno na politykę wewnętrzną swojej ojczyzny, jak i państwa przyjmującego, w kwestiach, które ją interesują, dlatego też „[...] diaspora może stanowić narzędzie aktorów dyplomacji publicznej za granicą” (Ratajczak, Ziobroń 2013: 79). W sferze stosunków międzynarodowych posiada możliwość wpływania na decyzje w zakresie krajowej polityki zagranicznej, jak również na decyzje organizacji międzynarodowych.

Diaspora często zgadza się z polityką zagraniczną swojego kraju pochodzenia i mobilizuje się na rzecz prowadzenia takiej polityki, jednakże „[...] relacje państwo wysyłające–diaspora zależą od pozycji państwa w systemie globalnym, potrzeb wewnętrznych tegoż państwa oraz zdolności migrantów do wpływania na politykę ojczyzny” (Mazur 2015: 100). Ze względu na silny głos organizacji diaspor i mniejszy lub większy wpływ na politykę międzynarodową, jej rola w stosunkach międzynarodowych zaczyna wzrastać.

Diaspora jako polityczny i kulturowy pomost między dwoma krajami stanowi przedmiot „[...] działań politycznych, które prowadzone są zarówno przez rządy w państwach pochodzenia, jak i przez liderów diaspor w celu mobilizacji i konsolidacji jej członków” (Lesińska 2016: 84). Diaspora może wpływać na stosunki międzynarodowe jako grupa interesu, która pomaga kształtować politykę zagraniczną danego kraju i poprzez działanie w ramach międzynarodowych sieci społeczeństwa obywatelskiego. W tym kontekście polityka diaspor rozszerza zakres komunikacji i mediacji poza poziom krajowy (Ho, McConnell 2019: 250).

Wynika to z faktu, że diaspora jest rozszerzeniem państwa pochodzenia, a jej rolą jest promowanie interesów narodowych ojczyzny. Państwa, których „[...] duża grupa ich obywateli mieszka za granicą, mają możliwość prowadzenia dyplomacji publicznej poprzez diasporę” (Ociepka 2012: 137). Prowadzenie dyplomacji przez strategie i metody angażowania diaspor w budowanie reputacji kraju na arenie międzynarodowej nazywane jest „dyplomacją diaspor”, która stanowi

[...] przede wszystkim działania mniejszości narodowych i etnicznych, grup imigrantów z poczuciem więzi z krajem swojego urodzenia lub pochodzenia swoich przodków, niekiedy też jednostek spoza kręgów danej diaspory, ale emocjonalnie i zawodowo oddanych jej sprawom, jak i samym kwestiom kraju macierzystego diaspory (Zenderowski, Krycki 2014: 36).

Diaspora może wpływać na politykę zagraniczną państwa przyjmującego tylko wtedy, gdy cele polityki diaspory są zgodne z interesami narodowymi państwa przyjmującego lub im nie zagrażają. Diaspora jako narzędzie dyplomacji publicznej może pełnić trzy funkcje: pośrednika albo instrumentu cudzych programów dyplomatycznych, albo celowego lub przypadkowego partnera innych uczestników stosunków międzynarodowych poprzez nieskoordynowane wysiłki w dążeniu do wspólnych interesów. Diaspora jako zbiorowy aktor niepaństwowy angażuje się bezpośrednio w kontakty z rządami i organizacjami międzynarodowymi, może być też przez nie wykorzystywana do realizacji celów państwowych (Brinkenhoff 2019: 56).

„Dyplomację diaspor” można rozumieć jako „zespoły diaspory” (*diaspora assemblages*) złożone z państw, podmiotów niepaństwowych i innych podmiotów międzynarodowych, które funkcjonują jako komponenty składowe zespołów, połączone za pośrednictwem sieci i przepływów ludzi, informacji oraz zasobów (Ho, McConnell 2019: 250). „Dyplomacja diaspor” „[...] może przyjmować charakter działań strategicznych, opartych na strukturach instytucjonalnych, pod postacią fundacji, stowarzyszeń [...] zawiązywanych w kraju imigracji” (Zenderowski, Krycki 2014: 37). Diaspora pomaga swojemu państwu pochodzenia realizować interesy w państwach przyjmujących. Jednym z krajów, które zaczęły skupiać się na rozwoju wpływów za pomocą „dyplomacji diaspor”, jest Turcja w dobie rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju.

Kształtowanie się diaspory tureckiej w Europie Zachodniej

Turcja od momentu zakończenia II wojny światowej znajdowała się w bloku państw zachodnich, a jako południowa flanka Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO) w znacznym stopniu przyczyniła się do pokoju i stabilizacji w Europie w okresie zimnej wojny. Turcja jako europejski sojusznik w NATO wykazała zainteresowanie przystąpieniem do Wspólnoty Europejskiej (WE), a rozmowy rządu tureckiego z europejską szóstką poskutkowały podpisaniem

w 1963 roku tzw. Porozumienia ankarskiego (Sulkowski 2012: 130–131). Stawiło ono umowę, która pozwoliła „[...] z jednej strony na odroczenie ostatecznej decyzji w tzw. sprawie Turcji, poprzez ustanowienie unii celnej, z drugiej zaś, na przygotowanie się do »ewentualnej« akcesji tego państwa do WE” (Stachurska-Szczesiak 2013: 196). Wprowadzona unia celna umożliwiała wolny przepływ towarów, usług, kapitału oraz ludzi, jednakże została zaakceptowana i ratyfikowana dopiero w 1995 roku.

Historia osiedlania się społeczności tureckiej w Europie Zachodniej związana jest z końcem II wojny światowej i trudną sytuacją ekonomiczną państw europejskich, które próbując pozbierać się po wojnie, poszukiwały taniej siły roboczej w celu odbudowy gospodarki. Wiąże się też z tureckimi aspiracjami dołączenia do grona państw europejskich (Akçay, Alimukhamedov 2013: 112). Poza tym Turcja, borykająca się z kryzysem finansowym i znacznym wzrostem bezrobocia, próbowała poprzez emigrację zarobkową doprowadzić do zwiększenia liczby przelewów pieniężnych, które miały pomóc w dalszym rozwoju kraju. Miało to też służyć załagodzeniu załamania na rynku pracy i pomóc w uniknięciu ewentualnych napięć o charakterze społeczno-politycznym (Adamson 2019: 220–221). Turcja podpisała z państwami europejskimi szereg umów dwustronnych; dotyczyły one rekrutacji pracowników sezonowych – „gastarbeiterów”. Wśród państw, które podpisały z Turcją takie umowy znajdują się: Niemcy i Wielka Brytania (1961 r.), Austria, Belgia i Holandia (1964 r.), Francja (1965 r.), Szwecja i Australia (1967 r.), a także Szwajcaria (1971 r.), Dania (1973 r.) i Norwegia w 1981 r. (Bilgili, Siegel 2011: 3).

„Gastarbeiterzy” w założeniach tureckiego rządu mieli wrócić do ojczyzny z nowymi umiejętnościami i kwalifikacjami po kilku latach pracy w Europie Zachodniej, pomagając w ten sposób zmniejszyć niedobór wykwalifikowanych pracowników. Także rządy państw przyjmujących oczekiwały powrotu tureckich pracowników i ich rodzin do Turcji (Matykiewicz-Włodarska 2016: 403). W tym czasie rząd turecki przyjął obrońną politykę wpływów i tożsamości w celu utrzymania oraz wzmocnienia więzi między emigrującymi pracownikami a ich domami; chciano też wzmocnić lojalność emigrantów wobec państwa. Chodziło o to, by obywatele mieszkający za granicą nie asymilowali się z mieszkańcami i kulturą państw przyjmujących i nie zniszczyli więzi łączących ich z ojczyzną (Aydin 2014: 8).

Zaangażowanie Turcji skupiło się jedynie na środkach biurokratycznych niezbędnych do ułatwienia przepływu przekazów pieniężnych z powrotem do kraju, a także na budowaniu kanałów komunikacyjnych dla „gastarbeiterów” i ich rodzin (Baser, Öztürk 2019: 30). Artykuł 62. tureckiej konstytucji (2013: 89) mówi o tym, że „[...] państwo podejmuje niezbędne środki dla zapewnienia obywatelom tureckim pracującym za granicą jedności rodziny, edukacji dzieci

i zaspokajania potrzeb kulturalnych, bezpieczeństwa socjalnego, ochrony więzi z ojczyzną oraz pomocy po powrocie do kraju”. Co ciekawe, „gastarbeiterzy” nie byli wówczas określani przez władze tureckie mianem „diaspory”. Zarówno oni, jak i ich potomkowie byli dla tureckich władz państwowych wyłącznie Turkami mieszkającymi za granicą, których nazywano także ekspatriantami (Ünver 2013: 182–181).

Do lat 80. państwo tureckie zapewniało profesjonalne doradztwo w zakresie emerytur i innych kwestii socjalnych przez specjalnie zatrudnionych w konsulatach attaché, którzy mieli zapewnić pomoc pracownikom emigrującym z Turcji (Ayдын 2014: 8). Pod auspicjami *Diyanet İşleri Başkanlığı*¹, tureckiej instytucji państwowej bezpośrednio podlegającej szefowi tureckiego rządu i zarządzającej kwestiami religijnymi, Ankara rozszerzyła swoje usługi na Turków mieszkających w Europie Zachodniej, w celu ochrony obyczajów religijnych. Powołano wówczas szereg turecko-islamskich fundacji religijnych (m.in.: w Holandii w 1979 r., w Belgii w 1982 r., w Danii w 1985 r.), a także formalne stowarzyszenia w Republice Federalnej Niemiec w 1984 roku (Turecko-Islamska Unia Instytucji Religijnych – DİTİB) i w Austrii w 1991 roku (Turecko-Islamska Unia Współpracy Kulturalnej i Społecznej w Austrii – ATİB).

Diaspora jako narzędzie tureckiej polityki zagranicznej

Po przejściu władzy przez Partię Sprawiedliwości i Rozwoju, po wyborach w 2002 roku, zmienił się stosunek władz w Ankarze do społeczności tureckiej za granicą. Zmiana ta obejmuje opracowanie spójnej polityki emigracyjnej poprzez kontakt z obywatelami mieszkającymi za granicą. Partia zaczęła podejmować szereg działań, aby podkreślić kulturowe i społeczno-polityczne powiązania między diasporą a krajem pochodzenia. Zmiana polityki wobec diaspory wiąże się z radykalną redefinicją tureckiej polityki zagranicznej i innym podejściem do funkcjonowania w niej religii. Zarówno polityka wewnętrzna, jak i zewnętrzna AKP zaczęła być postrzegana jako „panislamska” lub „neosmańska”, ponieważ podkreślała znaczenie „[...] islamu jako polityczno-religijnego czynnika

¹ W polskiej literaturze można spotkać się z kilkoma przekładami nazwy tej instytucji. Są to: Prezydium do Spraw Religijnych (A. Szymański, K. Kościelniak), Urząd do Spraw Religii (K. Wasilewski, M. Matusiak), Kierownictwo do Spraw Religii (J. Reychman), Dyrekcja Spraw Religijnych (J. Kapłońska), Dyrektoriat do Spraw Religijnych (J. Niemiec). Autor postanowił w dalszej części pracy używać określenia *Diyanet*.

konsolidującego wewnętrznie społeczeństwo tureckie oraz integrującego je z pokrewnymi kulturowo krajami Bliskiego Wschodu” (Cesarz 2017: 314). Często odbywało się to kosztem świeckości Republiki.

Ten nowy model polityki odnosił się do koncepcji „strategicznej głębi”, która ugruntowana była w myśli geopolitycznej byłego premiera Turcji, Ahmeta Davutoğlu. AKP zaczęła postrzegać rolę Turcji w polityce globalnej inaczej niż poprzednicy. Koncepcja AKP zakładała, że Turcja ma ważne geostrategiczne położenie i historię, a zatem jest krajem, który powinien mieć większy wpływ na światową politykę. Musi jednocześnie wywierać wpływ na Bliski Wschód, Azję Środkową, Bałkany i Europę. Zrozumiano, że Turcja ze względu na wyznawaną religię ma silną więź z państwami muzułmańskimi, co może przyczynić się do rozszerzenia tureckich wpływów nie tylko w obrębie państw turekojęzycznych dawnego Związku Radzieckiego, ale także o państwa arabsko-muzułmańskie (Fraszka 2021: 96–98).

W celu zrozumienia problemów społeczności tureckiej mieszkającej za granicą powołano w 2010 roku Prezydencję ds. Turków za Granicą i Wspólnot Pokrewnych (*Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı*, YTB), instytucję publiczną, która podobnie jak *Diyanet* działa od 2018 roku przy Prezydencie Republiki. Instytucja ta ma koordynować działania podejmowane na rzecz Turków mieszkających za granicą, a także pokrewnych społeczności, z którymi Turków łączy wspólne dziedzictwo kulturowe i historyczne. Rząd turecki zalicza do tych społeczności grupy: azerbejdżańskie, kirgiskie, kazachskie, uzbeckie i turkmeńskie (Akçapar, Aksel 2017: 143–144; Adamson 2019: 225). Do obowiązków instytucji należy zaspokajanie potrzeb obywateli tureckich mieszkających za granicą i pokrewnych społeczności oraz wdrażanie działań zgodnie z przyjętymi strategiami (Yurtnaç 2012: 5).

YTB prowadzi działania ukierunkowane na społeczność turecką za granicą, mające na celu ochronę struktury rodzinnej, działalność promującą wartości społeczno-kulturalne i przekazywanie tych wartości następnym pokoleniom, a także wspieranie działań społeczeństwa obywatelskiego. Polityka wobec tureckiej diaspory skupia się na rozwiązywaniu problemów, przed którymi społeczność turecka w Europie stanęła po zmianach geopolitycznych, jakie zaszły u progu XXI wieku. Są to kwestie związane z: dostępem do edukacji, bezrobociem, zinstytucjonalizowanym rasizmem, dyskryminacją i islamofobią, a także łamaniem praw obywatelskich (Yurtnaç 2012: 6–9).

YTB zaczęło w tym samym roku publikować kwartalnik „Artı 90” w języku tureckim, w którym wspomina się o przeszłości Imperium Osmańskiego, nazywając tureckich emigrantów „braćmi” i „byłymi obywatelami osmańskimi”, łącząc ich w ten sposób z państwem tureckim (Ökten 2014: 14). W krajach UE istnieje również wiele tureckich szkół i ośrodków, które mają wzmacniać relacje z diasporą

turecką (Akçapar, Aksel 2017: 144). W ramach polityki diaspory, mającej na celu zacieśnienie więzi społecznych i kulturowych, Turcja zaczęła sponsorować zagraniczne studia języka tureckiego (*Program języka i kultury tureckiej*), a także międzynarodową działalność Instytutu Yunusa Emre, odpowiedzialnego za promowanie tureckiego dziedzictwa kulturowego i wymiany kulturalnej. Instytut ten zajmuje się również przekazywaniem i szerzeniem informacji na temat Turcji, świadczy też usługi edukacyjne w zakresie języka, kultury i sztuki tureckiej (Aydin 2014: 16).

Rząd AKP aktywnie działa na rzecz stworzenia, zorganizowania i zaktywizowania swojej diaspory, w tym celu skupia się na: (1) utrzymywaniu więzi z ojczyzną obywateli tureckich mieszkających za granicą, (2) zachowaniu ojczystego języka, kultury i tożsamości obywateli tureckich mieszkających za granicą, (3) wzmocnieniu statusu społecznego obywateli Turcji mieszkających za granicą (Adamson 2019: 224–225). W 2012 roku przyznano społeczności tureckiej za granicą bierne i czynne prawo wyborcze, dzięki czemu partie polityczne zaczęły umieszczać na swoich listach reprezentantów diaspory, a także uwzględniać w programach politycznych jej potrzeby i oczekiwania (Akçapar, Aksel 2017: 148; Baser, Öztürk 2019: 30–31).

Oprócz wysiłków instytucjonalnych w ostatnim dziesięcioleciu wzrosła liczba polityków odwiedzających Europę w celu mobilizacji społeczności tureckiej. Najważniejsze wydają się wizyty Tayyipa Recepa Erdoğan w Kolonii w 2008, 2014 i 2018 roku, które skupiały się nie tylko na mobilizowaniu tureckiej diaspory i przestrzeganiu jej przed asymilacją, ale także zostały wykorzystane do krytyki Zachodu. Poza tym wizyta w 2014 roku, w trakcie której jeszcze jako turecki premier Erdoğan uczestniczył w wiecu wyborczym, była ważnym wydarzeniem, ponieważ w tym roku po raz pierwszy w wyborach mogła wziąć udział społeczność turecka mieszkająca za granicą (Ökten 2014: 7). Zaś w roku 2018, jako prezydent, Erdoğan brał udział w ceremonii otwarcia Centralnego Meczetu, jednego z największych meczetów w Europie (Wódka 2019: 208).

Biorąc pod uwagę wielkość diaspory (liczącej ponad pięć mln Turków mieszkających w Europie), a także aspiracje Turcji do członkostwa w UE, ułatwianie dialogu i wymiany kulturalnej stanowiło ważny punkt w strategii tureckiej dyplomacji publicznej, która jest stosowana w Europie Zachodniej i innych państwach członkowskich UE (Aydin 2014: 16–17). Większość działań dyplomacji publicznej w Europie jest związana z promocją tureckiej kultury, dla budowania pozytywnego wizerunku Turcji na arenie międzynarodowej. W tym celu rząd turecki nie tylko rozwija dyplomację publiczną, ale także promuje działalność podmiotów niepaństwowych. Turcja buduje swoją reputację, kładąc nacisk na osiągnięty postęp oraz utrzymując pozycję regionalnego i światowego lidera, zwłaszcza w obszarach promocji kultury i pomocy humanitarnej (Huijgh, Warlick 2016: 21–22).

Jednakże problem, przed jakim stoi władza w Ankarze, polega na tym, że Turkom mieszkającym za granicą, a także społecznościom turekojęzycznym brakuje świadomości i globalnej współpracy. (Niektórzy badacze mogą ich nie uznawać za diasporę). Należy jednak zauważyć, że to nie turecki rząd odpowiada za tworzenie diaspor – zależy to od samych Turków mieszkających za granicą, a także od społeczności turekojęzycznych, do których rząd ten się odwołuje. Kolejna kwestia dotyczy tego, czy ta konkretna społeczność chce być utożsamiana z diasporą turecką (Yaldız 2019: 74–75). Pomimo wspomnianych wątpliwości władze w Ankarze nadal prowadzą działania mające na celu wzmocnienie relacji z Turkami za granicą. W ramach tych działań Republika Turcji

[...] finansuje budowę i utrzymanie meczetów, działalność szkół koranicznych i innych instytucji religijnych, opłaca duchownych, którzy są quasi-urzędnikami państwowymi, kontroluje respektowanie nakazów i zakazów religijnych, organizuje pielgrzymki do Mekki oraz traktuje w szczególny sposób święta religijne (Szymański 2008: 35).

Za realizację tych inicjatyw odpowiada wspomniany wcześniej *Diyanet* – instytucja państwowa, która na mocy tureckiej konstytucji (2013: 142) „[...] stanowi część administracji ogólnej, wypełnia obowiązki określone w odrębnej ustawie, dotrzymując wierności zasadzie laickości, zachowując dystans wobec wszystkich politycznych poglądów i opinii oraz mając na celu narodową solidarność i jedność”. *Diyanet* został powołany, żeby nadzorować religię, jednak wraz z rządami AKP zmienił swoją rolę, co wiąże się z aspiracjami AKP uczynienia z Turcji „[...] lidera wśród państw muzułmańskich położonych na Bliskim Wschodzie oraz gwaranta stabilizacji i bezpieczeństwa w regionie” (Smoleń 211: 85). Jest to też związane z potrzebą redefinicji pozycji Turcji na arenie międzynarodowej.

Obecnie *Diyanet* stanowi narzędzie tureckiej polityki zagranicznej, promuje turecki model islamu, postrzegany jako połączenie demokracji konserwatywnej i liberalizmu gospodarczego, „[...] promuje islam w wymiarze zarówno instytucjonalnym, jak i ideologicznym” (Spancerska 2020: 59). Prowadzi międzynarodowy program budowy meczetów w państwach zamieszkałych przez mniejszość turecką, który w wymiarze wewnętrznym ma „[...] na celu wspieranie procesu narodotwórczego poprzez próbę kontroli wszelkiej działalności religijnej” (Więciarz 2010: 287). Wzmacnia wizerunek AKP wśród konserwatywnego elektoratu, a w wymiarze zewnętrznym służy jako instrument *soft power* dążący do poszerzenia międzynarodowych wpływów państwa. Budowa meczetów ma przyczynić się do wzmocnienia *soft power* Turcji i umocnienia jej wizerunku jako przywódcy świata islamu, a także integrację Turków mieszkających za granicą (Wasilewski 2015: 286, Spancerska 2020: 55).

Podsumowanie

Henry Kissinger podkreśla (1996: 885), że „[...] gdy nie występuje istotne zagrożenie ideologiczne czy strategiczne, narody mogą rozwijać politykę zagraniczną opartą na zasadzie ich bezpośredniego interesu narodowego”. Dążenie do uzyskania wpływu poprzez budowanie sieci relacji, skuteczne komunikowanie się, ustalanie międzynarodowych zasad oraz korzystanie z miękkich zasobów stały się głównymi działaniami krajów na arenie międzynarodowej. W związku z tym państwa zostały zmuszone do stosowania nowych narzędzi w celu budowania swojej reputacji.

Jednym z narzędzi, które zaczęło sprzyjać rozwojowi polityki zagranicznej, stała się „dyplomacja diaspor”, czyli działanie państwa służące wykorzystaniu diaspor do promowania pozytywnego wizerunku państwa pochodzenia, a także jego kultury w państwie przyjmującym. Społeczność diaspor może wpływać na procesy gospodarcze i polityczne krajów przyjmujących na rzecz interesów swoich ojczyzn, jako niepaństwowy uczestnik stosunków międzynarodowych. Spowodowane jest to tym, że diaspora nie stanowi jedynie narzędzia polityki zagranicznej, ale jako podmiot realizacji *soft power* posiada zdolność wywierania presji na państwo pochodzenia.

Turcja pod rządami Partii Sprawiedliwości i Rozwoju jest jednym z państw, które koncentruje się na rozwijaniu wpływów poprzez wykorzystanie „dyplomacji diaspor” jako wyraźnej serii inicjatyw politycznych uchwalonych przez państwo, mających na celu zarządzanie i rozwijanie relacji z populacją diaspor (Boyle, Kitchin, Ancien 2016: 83). „Dyplomacja diaspor” pod rządami AKP opiera się na przywróceniu stosunków z Turkami mieszkającymi zarówno na terenach dawnego Imperium Osmańskiego, jak i tymi, którzy opuścili kraj w związku z emigracją zarobkową w latach sześćdziesiątych XX wieku. Wykorzystywanie diaspor stało się ważnym środkiem promowania tureckiego *soft power*.

Turcja jest dosyć młodym państwem w kontekście kształtowania diaspor, boryka się z problemem wykorzystywania „dyplomacji diaspor”. W kontekście realizacji globalnej polityki Turcji diaspora stanowi dla władz w Ankarze raczej środek do celu; nie jest potencjalnym partnerem. Działania rządzących skupiają się raczej na zapobieganiu asymilacji Turków za granicą niż na tworzeniu i pielęgnowaniu świadomości diasporycznej.

Bibliografia

- Adamson Fiona B. (2019), *Sending States and the Making of Intra-Diasporic Politics: Turkey and Its Diaspora(s)*, „International Migration Review”, t. 53(1), s. 210–236.
- Akçapar Şebnem Köşer, Aksel Damla Bayraktar (2017), *Public Diplomacy Through Diaspora Engagement: the Case of Turkey*, „Perceptions: Journal of International Affairs”, t. 22(4), s. 135–160.
- Akçay Engin, Alimukhamedov Farkhad (2013), *Revaluating. Contemporary 'Diaspora Policy of Turkey'*, „Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences”, t. 18 (1), s. 103–115.
- Aydın Yaşar (2014), *The New Turkish Diaspora Policy Its Aims, Their Limits and the Challenges for Associations of People of Turkish Origin and Decision-makers in Germany*, Berlin.
- Baser Bahar, Öztürk Ahmet Erdi (2019), *Turkey's Diaspora Governance Policies And Diasporas from Turkey In Germany: A Critical Reading Of The Changing Dynamics*, [w:] Mete Hatay, Zenonas Tziarras (red.), *Kinship and Diasporas in Turkish Foreign Policy*, Nicosia, s. 29–45.
- Boyle Mark, Kitchin Rob, Ancien Delphine (2016), *Ireland's Diaspora Strategy*, [w:] Mary Gilmartin, Allen White (red.), *Migrations. Ireland in a Global World*, Manchester, s. 80–97.
- Bógdał-Brzezińska Agnieszka (2017), *Państwo a wojna. Rozważania z pogranicza teorii i historii stosunków międzynarodowych*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, nr 2(53), s. 191–203.
- Brinkenhoff Jennifer M. (2019), *Diasporas and Public Diplomacy: Distinctions and Future Prospects*, [w:] Jan Melissen, Jian Wang (red.), *Debating Public Diplomacy. Now and Next*, Leiden–Boston, s. 51–64.
- Buhler Pierre (2014), *O potęgę w XXI wieku*, Warszawa.
- Fraszka Łukasz Sławomir (2021), *Soft power jako narzędzie budowania „strategicznej głębi” w polityce zagranicznej Turcji w latach 2003–2016*, [w:] Agnieszka Kisztełińska-Węgrzyńska, Maciej Krauze (red.), *Jednostka wobec globalnego wymiaru stosunków międzynarodowych*, Łódź–Kraków, s. 93–107.
- Gryz Jarosław (2014), *Państwo w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, nr 2, s. 110–128.
- Ho Elaine L. E., McConnell Fiona (2019), *Conceptualizing 'Diaspora Diplomacy': Territory and Populations Betwixt the Domestic and Foreign*, „Progress in Human Geography”, t. 43(2), s. 235–255.
- Huijgh Ellen, Warlick Jordan (2016), *The Public Diplomacy of Emerging Powers, Part 1: The Case of Turkey*, Los Angeles.
- Kissinger Henry (1996), *Dyplomacja*, Warszawa.
- Konstytucja Republiki Tureckiej (2013), Warszawa.
- Lesińska Magdalena (2015), *Partycypacja polityczna i wyborcza diaspory w kraju pochodzenia: przegląd literatury przedmiotu*, „CMR Working Paper”, nr 85(143).

- Lesińska Magdalena (2016), *Polityczna rola diaspory na przykładzie krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, „Politeja”, nr 41, s. 77–98.
- Lesińska Magdalena (2019), *Nielatwe związki – relacje polityczne między państwem pochodzenia a diasporą. Polska i polska diaspora w okresie przełomu 1989 roku i później*, Warszawa.
- Łoś Robert (2018), *Sila współczesnych państw. Ujęcie teoretyczne*, „Przegląd Politologiczny”, nr 2, s. 31–44.
- Łoś-Nowak Teresa (2012), *Państwowy poziom analizy w stosunkach międzynarodowych*, [w:] Edward Haliżak, Marek Pietraś (red.), *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, Lublin, s. 15–37.
- Matykieicz-Włodarska Aleksandra (2016), *Mniejszość turecka w Republice Federalnej Niemiec*, [w:] Karol Bieniek (red.), *Republika Turcji. Polityka zagraniczna i wewnętrzna*, Kraków, s. 397–424.
- Mazur Sylwia (2015), *Dyplomacja diaspor jako coraz istotniejsze narzędzie dyplomacji publicznej*, „Kultura i Polityka”, nr 17, s. 97–108.
- Ociepka Beata (2012), *Nowa dyplomacja publiczna – perspektywa teorii stosunków międzynarodowych i komunikowania politycznego*, „Przegląd Strategiczny”, nr 1, s. 129–139.
- Öktem Kerem (2014), *Turkey's New Diaspora Policy: The Challenge of Inclusivity, Outreach and Capacity*, Istanbul.
- Ratajczak Magdalena, Ziobroń Justyna (2013), *Dyplomacja publiczna państw małych. Przypadek Szwajcarii i Litwy*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4, s. 69–93.
- Rozbicka Patrycja (2017), *Diaspora. Transnarodowość – formy funkcjonowania* *Innego w społeczeństwie wielokulturowym*, „Multicultural Studies”, nr 2, s. 89–103.
- Smoleń Kinga (2011), *Soft power w polityce zagranicznej Turcji wobec regionu Bliskiego Wschodu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin–Poloniae”, nr 18, s. 67–87.
- Spancerska Aleksandra (2020), *„Dyplomacja meczetowa” w służbie tureckiej polityki zagranicznej*, [w:] Marta Woźniak-Bobińska (red.), *Bliski Wschód wobec wyzwań i zagrożeń współczesności*, Łódź, s. 37–59.
- Stachurska-Szczesiak Katarzyna (2013), *Problem członkostwa tureckiego w Unii Europejskiej. Scenariusze rozwoju wydarzeń*, „Athenaeum”, nr 37, s. 194–209.
- Sulkowski Mariusz (2012), *Pół wieku diaspory tureckiej w Niemczech. Społeczność turecka w Republice Federalnej Niemiec. Procesy migracji i integracji po 1961 roku*, Warszawa.
- Szymański Adam (2008), *Między islamem a kemalizmem. Problem demokracji w Turcji*, Warszawa.
- Trybuł Wiktoria (2019), *Podstawowe kierunki definiowania państwa w XXI wieku*, [w:] Jowita Brudnicka, Wiktoria Trybuł (red.), *Wybrane aspekty funkcjonowania państwa w XXI wieku*, Warszawa, s. 15–25.
- Trzciński Krzysztof (2006), *Wprowadzenie. Państwowość i jej dylematy*, [w:] Krzysztof Trzciński (red.), *Dylematy państwowości*, Warszawa, s. 7–18.
- Ünver Can (2013), *Changing Diaspora Politics of Turkey and Public Diplomacy*, „Turkish Policy Quarterly”, t. 12 (1), s. 181–189.
- Wasilewski Karol (2015), *Turecki sen o Europie – tożsamość zachodnia i jej wpływ na politykę zagraniczną Republiki Turcji*, Warszawa.

- Wessels David (2012), *Religion and Globalization*, [w:] Jeff Haynes (red.), *Routledge Handbook of Religion and Politics*, London, s. 308–339.
- Wiciarz Krystian (2010), *Transformacja świeckiego państwa. Religia i polityka we współczesnej Turcji*, [w:] Krzysztof Kościelniak (red.), *Państwo wspólnota i religia. Wybrane zagadnienia procesów modernizacji na Bliskim Wschodzie*, Kraków, s. 281–300.
- Wojciuk Agata (2010), *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa.
- Wódka Jakub (2019), *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako stadium przypadku*, Warszawa.
- Yaldız Fırat (2019), *Critical Approach to the Term Turkish Diaspora: Is there ‘the’ Turkish Diaspora?*, „Bilig. Journal of Social Sciences of the Turkic World”, nr 91, s. 53–80.
- Yurtnaç Kemal (2012), *Turkey’s New Horizon: Turks Abroad and Related Communities*. „SAM Papers”, nr 3.
- Zajac Justyna (2013), *Role międzynarodowe państwa średniego – aspekty teoretyczne*, „Kra-kowskie Studia Międzynarodowe”, nr 4, s. 15–27.
- Zenderowski Radosław, Krycki Mateusz (2014), *Dyplomacja publiczna diaspor. Przyczy-nek do rozważań*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne”, nr 9, s. 17–40.
- Zięba Ryszard (2005), *Przedmowa*, [w:] Ryszard Zięba (red.), *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, Toruń, s. 13–15.
- Zweiffel, Łukasz (2016), *Mniejszość turecka w Holandii*, [w:] Karol Bieniek (red.), *Repub-lika Turcji. Polityka zagraniczna i wewnętrzna*, Kraków, s. 379–396.
- Żakowski Karol (2014), *Wstęp*, [w:] Małgorzata Pietrasiak, Dominik Mierzejewski, Ka-rol Żakowski (red.), *Narzędzia polityki zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej*, Łódź, s. 7–18.